

dujejo skeletni pokopi. Avtorica našteva najdišča s pokopi po posameznih kulturnih skupinah. V grobovih vseh kulturnih skupin Tiszapolgár kulture so običajni številni pridatki, največ je keramičnih. Poleg nekropol izven naselij naletimo v tej kulturi tudi včasih na pokope v sami naselbini. Eno značilnih opažanj pri pokopih je pohabljenost posameznikov, ostaja pa vprašanje ali je pohabljenost nastala zaradi boleznih ali pa je namen-ska (po smrti).

V četrtem poglavju govori Kutzianova o življenjskih pogojih prebivalstva, ekonomiki, organizacijskih sposobnostih prebivalstva in arhitektonski strukturi naselbin. Naravni milje — naselbine ob rekah, na območju, ki je bilo često poplavljen, ali pa ob izvorih raznih surovin — je narekoval specifično ekonomiko in gradnjo naselbin za vsako področje.

V petem poglavju daje avtorica analizo štirih skupin Tiszapolgár kulture: Basatanya, Lucska, Tiszaug in Deszk skupine. Njihov obstoj je avtorica dognala že prej. Skušala je označiti njihove karakteristične poteze, območje razprostranjenosti, odnose med njimi in do sosednjih kulturnih skupin, njihov izvor in jih kronološko opredeliti.

V šestem poglavju je govora o kronologiji, relativni in absolutni. Relativna kronologija Tiszapolgár kulture sloni na avtoričinih prejšnjih dognanjih. Zgodnji in srednji eneolitik je razdelila v dve fazi in skušala definirati fazo prehoda iz poznega neolitika v bakreno dobo. V tem poglavju ocenjuje tudi kronološko vrednost kovine — bakra in zlata. Relativna kronologija Tiszapolgár kulturne skupine je sinhronizirala z ostalimi kulturnimi skupinami v jugovzhodni Evropi (v sami karpatski kotlini z Lengyel, Bodrogkeresztúr in Ludanice-Lažnany skupino), izven nje v Gumelnito B₁ (III a), in Cucuteni A B in Badensko kulturo. Pri absolutni dataciji se je naslo-

nila na radiokarbonske analize žita in oglja iz vseh obdobj bakrene dobe z madžarskih najdišč. Po tej kronologiji traja zgodnja bakrena doba od 3300 do 3100, srednja od 3100 do 2700 in pozna bakrena doba od 2700 do 2300 pr. n. št.

Dolgoletna prizadevna raziskovanja poznega neolitika in eneolitika sta privedla avtorico do možnosti, da je ugotovila posamezne faze razvoja in izvora te bakrenodobne kulture. Na območju Tiszapolgár kulture so bile pred njo tri eneolitske kulturne skupine: Herpály, Csörszhalom in Gorzsa, ki so s svojimi komponentami dale osnovo za razvoj Tiszapolgár kulture. Organizacijske sposobnosti prebivalstva so dale možnost, da so mogli izkoriščati naravna surovinska bogastva, ustvarjati pogoje za predelavo, prevoz in trgovanje. Proces integracije je prebivalstvo Tiszapolgár kulture usposobil, da so razvili enotno, močno kulturo, ki je prvič v prazgodovini združila prebivalce manjših skupin in omogočila relativen mir in blagostanje na veliki planoti Karpatske kotline.

Ob koncu knjige je dodana bibliografija (zbrana do leta 1965), seznam najdišč, indeks najvažnejših pojmov in slikovno gradivo (74 tabel gradiva v fotografiji) ter zemljevid razprostranjenosti te kulture z njenimi štirimi skupinami.

I. Sivec-Rajterič

Ludwig Pauli, *Studien zur Golasecca-Kultur*, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung 19, Ergänzungsheft, Heidelberg 1971, 167 strani teksta s 44 slikami in kartami med tekstem ter 43 tabelami.

V zadnjem času zelo aktualizirana Golasecca kultura je zaradi svoje lege med italsko-sredozemskim svetom in srednjo Evropo ter povezav in vplivov med le-timi pritegnila k proučevanju

vrsto raziskovalcev (F. Rittatore Vonwiller, R. Peroni, R. De Marinis, M. Primas, D. Premoli Silva, A. Batchvarova, P. Saronio), med katerimi je nemški znanstvenik L. Pauli s svojo disertacijo, katero bomo skušali predstaviti, prispeval pomembno delo k razumevanju te kulture.

Dejstvo, da sodi Golasecca kultura med danes najboljše raziskane prazgodovinske kulturne province, je usmerilo Paulija, da je svoje delo zasnoval tako, da prispeva h kataloški objavi gradiva, h kronološki delitvi in kulturni uvrstitvi gradiva ter da definira mesto in vlogo Golasecca kulture v povezavah severa (srednje Evrope) z jugom (Italijo).

V kataloškem delu prinaša Pauli gradivo s piemontskega dela Golasecca kulture (str. 129—158 in 43 tabel) in sicer z najdišč Ameno, Castelletto Ticino, San Bernardino di Briona, Bellinzago ter Palazzolo Vercelese, Santhia, Asti, Pezzano in še nekaj najdb z neidentificiranih najdišč. Skupaj z objavami Ca'Morte, Valtravaglie in tessinskih najdišč je tako podana dejanska slika materialne kulture na področju, ki je označena z Golasecca kulturo.

Pri analizi in kronološkem vrednotenju gradiva uporabi Pauli že ustaljeno nomenklaturu kronološke sheme »Protogolasecca« (PG) in »Golasecca« (G), le da jo detajlneje razčleni na posameznih najdiščih in skupinah v okviru celotnega fenomena te kulture.

Protogolasecca s svojimi petimi časovnimi horizonti (PG A, B 1—3, C) označuje predželeznodobni čas — čas kulture žarnih grobišč, ko je področje, na katerem kasneje živi Golasecca kultura, intenzivneje poseljeno, in predstavlja osnovo, na kateri se je le-ta kultura izoblikovala.

PG A se deli v dva strata: kot superstrat je predstavljen facies Canegrate, katerega detajlna analiza je pokazala, da se veže na oblikovni zaklad Bd D sred-

nje Evrope, hkrati pa da ob njem živi subtrat Albairate - Scamozzina/Monza, ki se veže na bronastodobno tradicijo zahodne Padske nižine, vendar je le-ta prevzel določene elemente (način pokopa) od superstrata. Prostorsko se facies Canegrate in lokalni facies izključujeta (sl. 11), recipročni stiki pa so opazni v jugovzhodnem mejnem predelu.

Ločitev dveh sočasnih naselitvenih skupin v okviru PG A in njuna interpretacija je nedvomen uspeh pri proučevanju tako delikatnih problemov.

PG B 1-2 tvori nekakšno koine, saj ima za osnovo oba spojena strata PG A in se je v procesu razvoja tudi nekoliko prostorsko razširila (sl. 16). S keramiko se navezuje še na PG A, medtem pa se z ostalim drobnim, čeprav skromnim materialom uvedejo oblikovne novosti v tem horizontu. Ločitev PG B v dve časovni fazi je izvedena na podlagi horizontalno stratigrafske analize nekropole v Asconi (sl. 4—7). Širšo geografsko pogojenost takšne delitve pa izpričujejo posamezni grobovi iz tega prostora — Ca'Morta, Paderno Dugnano, Cologno, kar je Pauli tudi grafično prikazal s t. im. tipografsko karto razprostranjenosti (str. 26 ss, sl. 8), ki je pravzaprav precej nepoznana metoda.

Pri analizi PG A in B pa zaobide vprašanje — ali, če in kako rezultati, ki jih daje Ascona osvetljujejo problem Peschiera horizonta in fibule z violinskim lokom v severnoitalskem svetu, ki v PG A ni zabeležena.

Z najdbami slabše zastopano obdobje med PG B 2 in G I je predstavljeno s posameznimi kompleksi najdb, katere je uspelo Pauliju kronološko urediti in ločiti v dva horizonta PG B 3 in C. Povezanost PG B 3 s predhodno fazo se izraža v različnih elementih tako keramiki kot enostavnih ločnih fibulah, ki hkrati tudi upravičujejo samostojnost tega horizonta. PG C pa je s svojim oblikovnim zakladom že bliže Golasecca kulturi, kar

se izraža zlasti v keramiki, ki je že podobna pravi golaseški žari. Tudi posamezne bogatejše najdbe se navezujejo na horizont bogatih grobov G I.

Kronološka analiza Golasecca kulture je izpeljana posebej za skupino Ameno/ Castelletto (A. C. 1, 2 a-c, 3) in skupino Como ter tessinsko skupino (C. 1 a, b, 2 a, b, 3 a, b), kajti vsako označujejo lokalne specifičnosti, ki zahtevajo takšno delitev, hkrati pa skupne značilnosti razvoja omogočajo uspešno uskladitev v enotno shemo. Instrukтивен je Paulijev pristop, saj uporablja poleg običajnih metod čisto matematične — računalniške operacije.

S pomočjo obsežnih kombinacijskih statističnih tabel (sl. 22, 31) je izdelal fino kronologijo obeh skupin. Značilni tipi so grupirani v komplekse (označeni so s črkami od A do M), ki označujejo sočasnost trajanja oz. uporabe določenih tipov. Časovno zaporedje (oz. križanje) kompleksov vodilnih tipov dokazano s kombinacijskima tabelama je preizkušeno in podprto z računalniško metodo, ki predstavlja razvitejšo obliko kombinacijske statistike. Ta metoda prinaša posamezne načelne novosti ob opazovanju mehanizma kronoloških členitev prazgodovinskih kultur oz. skupin. Računalniška pot sicer ne zmore tako detajlne delitve (str. 78), saj združi več kompleksov v enoten horizont, pač pa opravičuje upravičenost kronološke členitve kulture, katere razvoj je sicer kontinuiran, na horizonte in faze, saj njen grafičen prikaz (sl. 30, 32) izpričuje in dokazuje cikloidno naravno nihanje razvoja in rasti neke kulture.

Omenjeno časovno delitev pa je potrdila še horizontalna stratigrafija grobišča Ameno B (sl. 28, 29).

Zaradi pomanjkanja absolutno datiranih najdb — importov na področju Golasecca kulture, je njena absolutna kronologija oprta na relativno kronološki primerjavi oblikovnega zaklada posamez-

nih stopenj le-te s sosednjimi kulturami, zlasti z estenskim kulturnim krogom in Bologno, pa tudi s picensko Novilaro-Servici, ki je predstavljena z doprinosom kombinacijske analize tipov in horizontalne stratigrafije grobišča (sl. 35, 36). Kulturni razvoj in utrip Golasecca kulture je v bistvu enak splošnim tokovom v razvoju širšega področja tega dela Evrope, tako da je tudi sinhronizem Golasecca kulture upravičen.

Na analizi tipov in kronologije sloneča kulturna opredelitev PG in G kulture daje nove poglede, saj skuša odgovoriti na nekatere že predložene teze.

PG A, sočasna Peschiera horizontu in Bd D srednje Evrope, izpričuje dotok novih elementov, ki so izraženi v faciesu Canegrate, katerih izvorno področje je treba nedvomno iskati v severneje ležečem svetu, zlasti ob vzporejanju s substratom bronastodobne tradicije zahodno Padske nižine. Ob pravilnosti in upravičenosti te postavke, pa nekoliko preseneča sicer mimogrede uporabljen termin »lužiške kulture« (str. 44).

S PG B, ki je sočasna Ha A, povezave s severom izginevajo, opazen pa je razvoj, ki sledi ritmu protovillanovskih in villanovskih kultur, vendar ohranja PG popolno samostojnost.

Revnost grobnih pridatkov, tako značilna v PG B, se ohranja tudi v času PG C in G I, kar je nedvomen dokaz za trditve, da PG B predstavlja osnovo za formiranje Golasecca kulture.

Pojav posameznih bogatejših grobov v času PG in G I pa je že prvi znanilec diferenciacije, ki odseva nove socialne odnose nove dobe. Temu procesu lahko sledimo v širokem področju od srednje Evrope do Etrurije, čeprav se neposredni vzroki v posameznih deželah morda nekoliko razlikujejo (vojaška aristokracija, vrhnji sloj »mestnih« kultur). Pojav bogatih grobov v Golasecca kulturi pa veže Pauli na izraz časa in prestiža ter jih razlaga kot epigonstvo. Ti bogati grobovi

G I pa hkrati izpričujejo neko odprtost zahodnopadanske nižine nasproti vzhodu in jugovzhodu, kar se izraža tudi v preprostejših grobovih. Vendar pa to odprtost in te vplive ni mogoče vezati na kakšno infiltracijo priseljencev (str. 92 ss, pos. 102). Socialna in gospodarska struktura področja Golasecca kulture je namreč sorodnejša podobnim kulturnim prazgodovinskim skupinam jugovzhodnoalpskega sveta in Picena kot pa mestnim naselbinam Bologne in Este.

Šele z G II, ko to področje vežejo že dolgotrajnejši in ožji stiki z vzhodno Padsko nižino, uvršča Pauli Golasecca kulturo med »veliko družino italskih železnodobnih kultur«, kar se ne zdi popolnoma upravičeno, saj se že v zgodnejših horizontih javljajo oblike, ki jih lahko vezemo le na italski prostor (ločne fibule raznih variant, goseničaste fibule, žičnate sponse itd., prim. še R. De Marinis, *Note relative alla cronologia della cultura di Golasecca, Rassegna Gallaratese di storia e d'arte* 29, No 110—111 [1970] 3 ss). Vendar je bila izrazita orientiranost Golasecca kulture, ki jo predstavlja Pauli v času po 600 pr. n. e., k italiskim kulturam dejansko kratkotrajna, saj jo dve stoletji pozneje preplavijo Kelti, ki so prišli nekje po enakih poteh kot nosilci faciesa Canegrate, in so zopet preusmerili kulturni razvoj v zahodni Padski nižini v drugo, novo smer.

Mesto Golasecca kulture v povezavah severa z jugom je podal Pauli v drugem delu: *Die Golasecca - Kultur und Mitteleuropa. Ein Beitrag zur Geschichte des Handels über die Alpen, Hamburger Beiträge zur Archäologie*. Band 1, Heft 1 (1971). To delo Pauli predstavlja kot stranski produkt in aspekt svojih študij o Golasecca kulturi. Le na kratko naj omenimo njegovo interpretacijo dveh — edino mogočih tez, da je bila Golasecca kultura samostojni odjemalec etruščanskega blaga, kjer pa osnova relativnega bogastva ni bila tako očitna kot pri dru-

gih kulturnih skupinah; ali pa da je bila vmesna postaja v transalpski trgovini, kar pa pušča še vedno kot odprto vprašanje z majhno verjetnostjo pozitivnega odgovora.

Paulijevo delo predstavlja brez dvoma izredno uspelo sintezo o Golasecca kulturi, ki je vnesla red, jasnost, in natančnost v celostno podobo te kulture. Morda le pogrešamo konkretnejše soočnje in popravke z deli sodobnih so-raziskovalcev, čemur se je Pauli sicer izognil s svojim suverenim izhodiščem iz gradiva, ki je vedno najboljša in edino prava pot k uspešnim rezultatom.

Hkrati pa se nam s Paulijevim vsestranskim pristopom k analizi najrazličnejših problemov kažejo novi aspekti metod pa tudi rezultatov pri proučevanju prazgodovinskih kultur.

B. Teržan

John Alexander: *Jugoslavia before the Roman Conquest*, ed. Thames Hudson, Southampton 1972, 175 pp., 55 photographs, 70 drawings, 7 maps and a chronological table.

This is the 77th volume in the series »Ancient Peoples and Places« and is devoted to prehistory in Yugoslavia. Such a synthesis (the first!) of a territory which was first drawn into some kind of unit by the Roman empire is an altogether demanding one. The author has realised this and has divided up his material: first into periods (early and middle Stone Age, late Stone Age and the incipient metallurgy, the early, middle and late Bronze Ages and both Iron Ages), secondly into individual geographical and cultural regions. An example is the Hvar culture, which is mentioned in four places, or the culture of the Ljubljana marshes, which the author deals with in five different chapters. The reader who is not familiar either with archaeology or Jugosla-